
Danijel Tolvajčić, *Suvremena analitička filozofija religije: Glavni pravci i autori* (Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Kršćanska sadašnjost, 2016), 199 str.

Riječ je o monografiji i izvornom djelu koje prema načinu pisanja i odabiru tema do sada nismo imali prilike čitati unutar naših akademskih krugova.

Ova knjiga predstavlja iznimno vrijedan doprinos u širenju i izlaganju aktualne tematike iz područja suvremene analitičke filozofije religije, osobito u Hrvatskoj gdje do sada bilježimo nedostatak ovakve vrste literature. Filozofija religije, naime, doživljava pravi procvat i u mnogim je aspektima došlo do novih promišljanja “starih” tema, a to vrijedi osobito za suvremenu analitičku filozofiju religije koja je na našim prostorima, mogli bismo reći – tek “u povojima”. U Hrvatskoj uopće nemamo literature u kojoj se obrađuje ovakva tematika, stoga je ovdje riječ o zaista vrijednom i značajnom prvijencu. Kolegiji iz filozofije religije, uvoda u filozofiju religije i ostale slične teme predaju se na filozofskim i teološkim fakultetima u Hrvatskoj, no literature iz tog područja, barem na hrvatskom jeziku ima malo, odnosno, gotovo ništa. Tematika koja se u djelu izlaže i analizira, osim studentima i nastavnicima, biti će interesantna i svima zainteresiranima za filozofiju, teologiju i religiju.

Budući da je riječ o djelu i tematici o kojoj u Hrvatskoj dosada nitko nije pisao na ovaj način, osim studenata filozofije i teologije, te stručnjaka iz područja filozofije, religije i teologije, djelo može biti osobito interesantno široj javnosti. Riječ je naime, o temama iz religije, filozofije i teologije koje mogu egzistencijalno zaokupiti pažnju svakog ili gotovo svakog pojedinca.

Opći interes za upoznavanjem ove tematike iznimno je velik, jer hrvatska znanstvena i uopće kulturna javnost do sada nije imala prilike na hrvatskom jeziku čitati sličnu tematiku. Prema našem je mišljenju riječ o prvijencu koji će zasigurno izazvati veliki interes šire hrvatske javnosti, a što je još važnije, biti nezaobilazan udžbenik mnogih budućih generacija.

Djelo je kao što smo već spominjali – svojevrsni prvijenac. Dosada smo iz područja filozofije religije imali samo prevedeno djelo (Brian Davies, Uvod u filozofiju religije), koje je, između ostalog, udžbeničkog karaktera i u kojem se obrađuju tzv. klasične teme filozofije religije (poput: dokaza za Boga, govora o Bogu, religijskog iskustva, Božjih atributa, problema zla, odnosa morala i religije, čuda, života nakon smrti i sl.). U ovom djelu prikazuju se neki od najznačajnijih autora, ali i pravaca (tema) unutar suvremene analitičke filozofije religije. Obrađuju se nove teme: “reformirana epistemologija”, probabilistička naravna teologija, filozofija religije na tragu Wittgensteina, pluralistička filozofija religije, ne-realistička filozofija religije, te feministička filozofija religije. Djelo je originalno po još nekim aspektima. Naime, autor je osim izlaganja temeljnih pozicija najznačajnijih suvremenih analitičkih fi-

lozofa religije, dodatno uvodio u svaki pravac (i način na koji je nastajao), obrađujući teme – tako da osim klasične argumentacije za svaki argument iznosi i ključne protuargumente, kao i odgovore na protuargumente (kritike i prigovore kao i odgovore na iste), omogućujući čitateljima da cjelovito zahvate izlaganu tematiku. To je novost koju nećemo naći niti u zbornicima i djelima američkih i britanskih autora koji se bave ovom tematikom i to je zaista hvalevrijedno. Djelo se sastoji od uvoda, pet poglavlja i zaključka. Bibliografija je iznimno bogata.

Knjiga započinje pojašnjenjem temeljnih pojmova, “analitička filozofija” i “filozofija religije”. Autor u kratkom i sažetom prikazu izlaže temeljne odrednice suvremene analitičke filozofije religije koja započinje logičkim pozitivizmom i pitanjem smislenosti religijskog jezika, zatim nastavlja pitanjem utemeljenosti, racionalnosti i opravdanja religijskog vjerovanja, da bi završila “svojevrsnim revizionizmom”, tj. novim promišljanjem aktualnih pitanja i cjelokupne rasprave iz ove domene.

U prvom poglavlju raspravlja se o nemogućnosti dokazivanja Božje egzistencije. Bog, kao što znamo, izmiče zahtjevu evidencijalizma. Stoga se u poglavlju pod nazivom “Reformirana epistemologija” autor bavi aktualnom problematikom iz područja epistemologije religije prema kojoj se zahtijeva da za vjerovanje u Boga, kao uostalom i za bilo koje drugo vjerovanje, imamo dostatnu evidenciju ili argument. Tj. da bi vjerovanje bilo utemeljeno i opravdano potrebno je imati opipljivi materijalni dokaz ili argument. Standardno se, naime, kako u epistemologiji, tako i u epistemologiji religije, smatra da nije dozvoljeno prihvatiti bilo koje vjerovanje bez dostatne evidencije. Odnosno, da ne smijemo prihvatiti niti jedno vjerovanje u nedostatku dokazne građe. Alvin Plantinga kao jedan od najutjecajnijih predstavnika reformirane epistemologije pokazuje da taj zahtjev nije opravdan niti utemeljen (s obzirom da za neka svakodnevna vjerovanja, poput vjerovanja u postojanje tuđih umova i induktivna vjerovanja također nemamo dostatnu evidenciju) te daje svoj “reformirani” prijedlog. Prema njegovom mišljenju vjerovanje u Boga predstavlja tzv. temeljno religijsko vjerovanje (*properly basic belief*) za koje nije potrebna evidencija (niti argument). Moguće je nadalje, prema A. Plantingi čak i braniti tezu da čovjek ima “osjetilo” za Boga. Ta je pozicija nastala prema modelu inspiriranom na Akvinskom i Calvinu, prema kojima osim pet temeljnih osjetila čovjek posjeduje i osjetilo za Boga.

U drugom poglavlju autor se ponovno bavi tematikom dokazivanja Boga, ali iz jedne nove perspektive. Kao što znamo, dosada niti jedan ponuđen dokaz za Boga nije doveo do konkluzivnih rješenja pa Richard Swinburne predlaže induktivni put. Smatra da za Boga nije moguće pribaviti dokaze u strogom smislu te riječi. Njegov je prijedlog da uzmemo u obzir induktivnu vrijednost pojedinih dokaza ili čak skupine dokaza koji će nas dovesti do probabilizma (svaki pojedini dokaz donosi određenu vjerojatnost, a kad ih zbrojimo povlače zaključak o većoj vjerojatnosti u korist Božje egzistencije). Na tom tragu pokušava riješiti i problem zla.

U trećem poglavlju izlaže se filozofija religije D. Z. Phillipsa koja je na tragu Wittgensteinove filozofije u kojoj su osobito interesantne njegove “jezične igre”. Pokazuje se, da kao i za određena područja znanja, tako i za filozofiju religije trebamo imati posebnu gramatiku, odnosno, da postoji jezična igra svojstvena filozofiji religije. U pristupu D. Z. Phillipsa vječna ljubav predstavlja ključan religijsko-filozofijski koncept.

U četvrtom poglavlju autor izlaže pluralističku filozofiju religije Johna Hicka. Hick je pokušao ukazati na nužnost promjene religijske paradigme. Prema njegovom je mišljenju došlo vrijeme za novo shvaćanje božanstva kao nečeg u prvom redu “zbijskog”. Religiju je sada važno uklopiti u kontekst antropologije prema kojoj pojmovi “spasenje” i “oslobođenje” za čovjeka znače prvenstveno mogućnost transformacije.

U petom poglavlju izlaže se Don Cupittova ne-realistička filozofija religije. Don Cupitt je svjestan neuspjeha “objektivnog” teizma i stoga predlaže zamjensku, ne-realističku verziju. To znači da čovjeku više nije potreban klasični “Bog” nego pounutrašnjenje potrebe za Bogom. Bog je, prema Cupittovoj koncepciji, sveden na personificiranu religijsku potrebu i čovjeku je potreban samo i isključivo u tom kontekstu.

U šestom poglavlju autor se bavi jednim zaista interesantnim pravcem filozofije religije. Riječ je o feminističkoj filozofiji religije u kojoj nas autor upoznaje s temeljnim pozicijama i autoricama. Između ostalog, izlaže glavne prigovore koji se iz perspektive feminizma mogu dati klasičnoj filozofiji religije.

U sedmom poglavlju, umjesto zaključka autor nam nudi raspravu o doprinosu analitičke filozofije religije vjerničkoj praksi i kršćanskoj teologiji.

Eventualni nedostatak ovog djela je u tome što nema prikaza klasičnih tema, dakle, onoga što smatramo klasičnim argumentima iz filozofije religije. No, to autoru nije bio niti cilj. Djelo je po svojoj strukturi kritički prikaz, a ne sustavna (tematska) filozofija religije. Valja istaknuti kako je autor ipak obradio i neka klasična pitanja filozofije religije kojima su se bavili primjerice Plantinga, Swinburne i Hick.

Ovo je djelo, ne samo prvo ove vrste, i stoga potrebno i korisno, nego je riječ o iznimno kvalitetno i zanimljivo obrađenoj tematici, prilagođenoj u prvom redu studentskoj populaciji kojoj je primarno i namijenjeno, a koja će prema našem sudu nedvojbeno naći, osim studenata i stručnjaka, dakle, znanstvenika iz ovog područja – svoj put do šire čitateljske publike.

Aleksandra Golubović

Filozofski fakultet – Sveučilište u Rijeci

Sveučilišna avenija 4

HR-51000 Rijeka

agolub@ffri.hr